

”אנחנו העם”

בלב המאפליה של פרשיית התוכחה, בתוככי יער הקללות הנוראות ביותר שהושמעו אי פעם לאומה כאזהרה, מצאו חכמינו עורק של זהב טהור.

משה מתאר בדברי האלה אומה הנסה מפני אויביה ואפילו מפני צל צלם:

והבאתי מִדְּבַר בְּלִבְכֶם בְּאַרְצַת אֲבֹתֵיכֶם, וְרַדְף אֶתֶם קוֹל עֲלֵה נֶדֶף וְנָסוּ מִנִּסְתַּח חָרֵב וְנִפְלוּ וְאִין רֹדֵף. וְכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאֶחָיו כַּמִּפְנֵי חָרֵב, וְרַדְף אִין. וְלֹא תִהְיֶה לְכֶם תְּקוּמָה לְפָנַי אֲבִיכֶם. (ויקרא כו, לו-לז)

איזה דבר טוב אפשר למצוא בחזון בלהות זה, שבו חרב האויב מהלכת אימים כדי כך שאפילו קול עלה נידף דומה על העם כקול מלחמה ויוצר מנוסת בהלה? אולם חז"ל דרשו: "וכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאֶחָיו – איש בעוון אחיו; מלמד שכולן ערבים זה בזה".¹

מדרש פליאה הוא. האם דווקא פסוקי הקללה הללו דרושים להוכחת עיקרון כה יסודי? הרי התורה כולה מעידה כי כל ישראל ערבים זה בזה. כאשר משה מדבר על הגמול של שמירת הברית עם ה', הוא מדבר אל העם כקולקטיב התלוי כולו במעשיהם של

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

היחידים החברים בו. דוגמה מובהקת לכך היא פתיחת פרשת השבוע שלנו. "אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם – ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה" (ויקרא כו, ג-ד). הגמול הוא גשמים לכולם, יכול לכולם, וכן הלאה וכן הלאה ברכות חקלאיות קיבוציות. כל הברכות האמורות לבני ישראל מלמדות כי יש להם אחריות משותפת, ערבות הדדית, גורל אחד, ייעוד לאומי. מדוע לחפש את העיקרון הזה דווקא בין הקללות?

התשובה מתחילה בכך שעצם רעיון הערבות ההדדית, הרעיון שגורלות היחידים בחברה קשורים זה בזה, איננו ייחודי ליהדות. הדבר נכון לאזרחיה של כל מדינה. אם הכלכלה פורחת, רוב הציבור נהנה. אם יש מיתון, רוב הציבור סובל. אם שכונה היא מוכת פשע, תושביה מפחדים ללכת ברחוב. אם יש חוק וסדר, והאנשים אדיבים זה לזה ובאים האחד לעזרת רעהו, יש תחושת רווחה כללית. אנחנו בעלי חיים חברתיים, ואת אופקי האפשרויות שלנו משרטטות החברה והתרבות שאנו חיים בהן.

כל זה נכון גם לעם ישראל, כל עוד ישראל היא אומה על אדמתה. אך מה אם יבואו על עם ישראל חורבן וגלות, ובניו ייזרו על פני תבל? עם ישראל יאבד את כל המאפיינים המקובלים של אומה. הוא לא יחיה במקום אחד. בניו לא ידברו שפת יומיום אחת. ראו, למשל, שניים ממאורות התורה הבולטים של ימי הביניים: רש"י ומשפחתו חיו באירופה הנוצרית ודיברו צרפתית, ואילו הרמב"ם התגורר במצרים המוסלמית ודיבר וכתב ערבית.

גם גורלם של היהודים חדל להיות משותף בגלות. בשעה שיהודי צפון אירופה היו נתונים לרצח ולמשיסה מצד הצלבנים, יהודי ספרד נהנו מתור הזהב שלהם. בשעה שיהודי ספרד גורשו ונאלצו לנדוד סביב העולם כפליטים, יהודי פולין נהנו מרגע

נדיר של סובלנות. באיזה מובן, אם כן, כל ישראל הגולים ערכים זה בזה? מה עושה אותם לאומה? כשאלתו של בעל מזמור קלז בתהלים: ”אֵיךְ נָשִׂיר אֶת שִׁיר ה' עַל אֲדַמַּת נֶכָר?”

רק שני מקומות בתורה מדברים על מצבו של עם ישראל בעת כזאת. אלה הם קטעי הקללות שבשתי פרשיות התוכחה, זו שבפרשתנו וזו שבפרשת כי תבוא. רק פרשיות אלו מדברות בפירוט על זמן של גלות ותפוצה, של הימצאות ”נִדְחָךְ בְּקֶצֶה הַשָּׂמַיִם” (דברים ל, ד). בין שתי פרשיות הקללה יש שלושה הבדלים עיקריים. הפרשייה בויקרא אמורה בלשון רבים, והפרשייה בדברים בלשון יחיד. הקללות בויקרא נאמרות בפי אלוהים, ואילו בדברים זוהי נבואה האמורה בפי משה; ורק הקללות בויקרא נחתמות בנימה של תקווה. בפרשייה בדברים שולט השחור־משחור עד המילה האחרונה ממש: ”וְהִתְמַכְּרְתֶם שָׁם לְאִיבֵיךָ לְעֹבְדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קִנְיָה” (דברים כח, סח). לעומת זאת, הפרשייה שבספר ויקרא מובילה בסיומה אל פתח של תקווה גדולה:

וְאִךְ גַּם זֹאת, בְּהִיּוֹתֶם בְּאֶרֶץ אִיבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלְתֶּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתְּם, כִּי אֲנִי ה' אֶל־לְהִיְהֶם. וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רְאשֵׁי אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם, לְהִיֵּת לָהֶם ל־אלוהים; אֲנִי ה' (ויקרא כו, מד-מה)

אפילו בשעתו הקשה ביותר של עם ישראל מובטח לו בספר ויקרא שהוא לא יישמד ושאלוהים לא ידחה אותו. הברית תישאר בתוקפה ותנאיה לא יפוגו. פירוש הדבר הוא שהיהודים יישארו קשורים זה לזה באותן זיקות של ערכות הדדית שקשרו ביניהם

בעת שישבו על אדמתם; שכן המקשר ביניהם והמאחד אותם לאומה הוא הברית, אותה ברית הקושרת אותם לאלוהים. לפיכך, אפילו כאשר ייכשלו איש ברעהו במנוסתם המדומה מאויביהם, הם יישארו כרוכים בערכות הדדית. הם עדיין יהיו אומה עם גורל וייעוד משותפים.

זהו רעיון נדיר ומיוחד, והוא מאפיינה הייחודי של פוליטיקת הברית. מושג הברית נעשה יסוד מוסד בתרבות הפוליטית של המערב בעקבות הרפורמציה. הוא עיצב את השיח הפוליטי בשווייץ, בהולנד, בסקוטלנד ובאנגליה במאה השבע־עשרה, כאשר המצאת הדפוס והתפשטות האוריניות גרמו לציבור הרחב להתוודע לראשונה לתנ”ך (לברית הישנה, כפי שהוא נקרא שם). מהתנ”ך למדו בני העמים האלה שיש להתנגד לרודנים, שאסור למלא פקודות בלתי חוקיות, ושמקור הסמכות של המלכים אינו אלוהים אלא הסכמתם של הנשלטים.

בערכים אלה החזיקו גם אבותיה המייסדים של ארצות הברית – בהבדל אחד: באמריקה הם לא נמוגו עם הזמן, כפי שקרה באירופה. התוצאה היא שארצות הברית היא המדינה היחידה כיום שרעיון הברית מעצב בה את השיח הפוליטי.

דוגמאות מובהקות לכך הם שני נאומי השבעה של נשיאים ביובל השנים האחרון: לינדרון ג'ונסון ב־1965, וברק אובמה בהיכנסו לכהונתו השנייה ב־2013. בשניהם נעשה שימוש באמצעי הספרותי המקראי של חזרה משמעותית (תמיד במספר אי־זוגי: שלוש פעמים, או חמש, או שבע). ג'ונסון הזכיר את רעיון הברית חמש פעמים. אובמה התחיל חמש פסקאות בנאומו בכיטי

שהוא מרעיונות המפתח של פוליטיקת הברית, ביטוי שמדינאים בריטים, למשל, אף פעם אינם משתמשים בו: “אנחנו העם”.

בחברות המושתתות על ברית, העם בכללותו הוא האחראי, בחסות אלוהים, לגורלה של האומה. כדבריו של הנשיא ג'ונסון, “גורלנו כאומה ועתידנו כעם מונחים לא על כתפי אזרח אחד, אלא על כל האזרחים”. ובמילותיו של אובמה, “לכם ולי, כאזרחים, יש הכוח לקבוע את מגמת פניה של ארצות הברית”. זוהי תמצית מהותה של הברית: כולנו כלולים בה ביחד. האומה אינה נחלקת לשולטים ונשלטים. כולנו, בריבונות הא-ל, ערבים זה לזה.

זו אינה אחריות בלתי מוגבלת. היהדות רחוקה מהתפיסה הגורפת, וחסרת המשמעות בפועל, של “אחריות מוחלטת” שהציג ז'אן פול סארטר בספרו הגדול “ישות ואין”:

המסקנה המהותית מהערותינו עד כה היא שהאדם, היות שנגזר עליו להיות חופשי, נושא על כתפיו את כובד העולם כולו ואחראי לעולם ולעצמו כדרך חיים.²

על פי היהדות, אנו אחראים רק למה שהיה בידנו למנוע ולא מנענו. כך מנסח זאת התלמוד:

כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה – נתפס על אנשי ביתו. באנשי עירו – נתפס על אנשי עירו. בכל העולם כולו – נתפס על כל העולם כולו.³

זוהי נוסחה ממוקדת יותר, מעשית יותר – ודווקא משום כך חזקה ומרשימה. היהדות מיישמת אותה באופן ייחודי, שכן היא

חלה על עם המפוזר בעולם והמאוחד רק על ידי הברית שאבותיו כרתו עם אלוהים בהר סיני. אך כאמור, היא ממשיכה להניע גם את השיח הפוליטי האמריקני. היא מלמדת אותנו שכולנו אזרחים שווים ברפובליקה של האמונה, ושאחריות אינה דבר שאפשר להניח לפתחם של ממשלות ונשיאים, אלא היא שייכת לכל אחד מאיתנו, ירצה או לא ירצה. כן, שומרי אחינו אנחנו.

לכך אני מתכוון כאשר אני מעלה לאורך מאמרי סדרה זו, סדרת מאמרי המנהיגות, את הרעיון המוזר, הסותר לכאורה את עצמו, שכולנו נקראים להיות מנהיגים. הרי הדבר אינו מתקבל על הדעת: אם כולם מנהיגים, אף אחד אינו מנהיג. שכן אם כולם מנהיגים, מי נשאר להיות מונהג?

מושג הברית מיישב את הסתירה. לטענתי, מנהיגות היא קבלת אחריות. על כן, אם כולנו אחראים איש לרעהו, כולנו נקראים להיות מנהיגים, כל אחד בחוג השפעתו: המשפחה, הקהילה, הארגון או מעגל רחב יותר.

לפעמים, יוזמה קטנה של נטילת אחריות מחוללת גדולות ונצורות במעגלים מתרחבים. בשלהי הקיץ של 1999 הייתי בפרישטינה לצורך הכנת תוכנית טלוויזיה על קוסובו שלאחר המלחמה. ראיינתי את הגנרל סר מייקל ג'קסון, ששימש מפקד כוחות נאט"ו. להפתעתי הוא הודה לי על מה ש"העם שלי" עשה. הקהילה היהודית קיבלה על עצמה להפעיל את 23 בתי הספר היסודיים שבעיר. זו הייתה לדברי הגנרל התרומה המשמעותית ביותר שניתנה לרווחתה של העיר. כאשר 800 אלף איש הופכים לפליטים ואז שבים לבתיהם, הסימן המעודד ביותר לכך שהחיים שבים למסלולם הוא שבתי הספר פתוחים במועד. ועל כך, אמר המרואיין שלי, אנו חבים תודה לעם היהודי.

וביחד להגיע להישגים מוסריים שהיו נחשבים יוצאי דופן גם אילו השיגה אותם אומה גדולה עשרות מונים. כשעם ישראל משלב זרועות באחריות קיבוצית נוצר כוח אדיר של טוב.

- 1 ספרא שם; סנהדרין כו ע”ב; שבועות לט ע”א.
- 2 Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, translated to English by Hazel Barnes, New York: 1966, p. 707.
- 3 שבת נד ע”ב.

כשפגשתי בהמשך אותו יום את ראש הקהילה היהודית שאלתי אותו כמה יהודים היו באותה עת בפרישטינה. תשובתו: אחד עשר. הסיפור, כפי שגיליתי מאוחר יותר, היה מרתק. כשהחל העימות בקוסובו שלחה לשם מדינת ישראל צוות רפואי לעזרת הפליטים האלבנים מקוסובו. הצוות הישראלי הבחין מיד במה שנעלם מעיניהם של אנשי סוכנויות הסיוע הבינלאומיות שפעלו שם. הללו, שלא במפתיע, התמקדו במבוגרים. איש לא עבד עם הילדים. והילדים, רדופי טראומת המלחמה ורחוקים מבתיהם, החלו לצאת משליטה.

הרופאים הישראליים התקשרו ארצה וביקשו לשלוח מתנדבים צעירים. כמעט כל תנועות הנוער בישראל, מהחילוניות ביותר עד הדתיות ביותר, שלחו צוותים של מדריכי נוער לפרקי זמן של שבועיים. הללו עבדו עם הילדים וארגנו מחנות קיץ, תחרויות ספורט, אירועי תיאטרון ומוסיקה וכל דבר אחר שחשבו שיוכל להנעים לילדים את גלותם הארעית ולהקהות את עוקץ הטרומה. האלבנים הקוסוברים היו מוסלמים, ולרבים מבני הנוער הישראליים זו הייתה פגישה ראשונה עם ילדים בני דת אחרת.

המבצע זכה להוקרה רבה מצד יוניצ”ף, סוכנות האו”ם למען ילדים. בעקבות זאת התבקש ”העם היהודי” – ישראל, הגוינט וארגונים יהודיים נוספים – לפקח על החזרתה של מערכת החינוך בפרישטינה למסלול.

המקרה ההוא לימד אותי על הכוח שיש לחסד כאשר הוא חוצה גבולות של אמונה. הוא הראה גם מה גדולה השפעתה המעשית של אחריות קולקטיבית. יהדות העולם קטנה, אולם החוטים הבלתי נראים של האחריות ההודית גרמו לכך שקהילה יהודית זעירורית הצליחה לגייס את העם היהודי ברחבי העולם,

נהניתם?

רוצים לקבל את שיחותיו של הרב יונתן זקס
ישירות למייל שלכם?

לחצו להרשמה!

